

DAŇOVÉ ÚNIKY V OBLASTI DANE Z PRIDANEJ HODNOTY V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Eva Sopková¹, Katarína Raškovská²

¹ Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, SR
Email:eva.sopkova@umb.sk

² Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, SR
Email:katarina.raskovska@umb.sk

Abstract: Value added tax is a significant source of financing of public budgets of the national economies, as well as the source of funding of the European Union. A functioning system of value added taxation is a condition for inclusion of countries into the European Community. Therefore to deal with the conditions and factors affecting value added tax and to analyze it on the national and international level is important. The paper presents and contributes to the analysis of tax evasion on value added tax in Slovakia. Under review are the development, forms, causes and consequences of value added tax evasion with the application on the conditions in Slovak republic. Solving the problems of tax evasion has also a European and international context, which is the part of the scientific research.

Keywords: shortening and not paying of taxes, tax arrears, tax evasion, tax-related crime, value added tax.

JEL classification: H26

Doručeno redakci: 15.3.2011; Recenzováno: 8.10.2012; 7.1.2013; Schváleno k publikování: 13.3.2013

Úvod

Dôležitým nástrojom regulácie národných ekonomík sú štátne rozpočty. Príjmy štátneho rozpočtu sú tvorené prevažne daňovými príjmami, z ktorých štát následne zabezpečuje plnenie svojich základných funkcií. Dane sú štátom určené povinné platby, ktoré daňové subjekty musia zaplatiť štátu v stanovenej výške a vo vopred určenom termíne. V súčasnosti prevláda trend naplňania štátneho rozpočtu hlavne príjmom z nepriamych daní, t.j. prostredníctvom dane z pridanej hodnoty a selektívnych spotrebných daní. Pri skúmaní rozsahu daňových únikov v Slovenskej republike sa zameriame na daň z pridanej hodnoty (ďalej DPH), ktorá má nezastupiteľné miesto v procese naplňania štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Podiel daňových príjmov z titulu DPH sa na celkových príjmoch štátneho rozpočtu v roku 2000 pohyboval na úrovni 33 % a v roku 2005 predstavoval tento podiel už viac ako 47 %.

1 Teoretické vymedzenie daňových únikov

Z viacerých teoretických definícií daňových únikov sa nám javí ako najkomplexnejšia (v najširšom slova zmysle) tá, ktorá označuje daňový únik ako výsledok celkového ekonomického správania sa daňových subjektov, ktoré je orientované na zníženie, resp. anulovanie daňovej povinnosti daňového subjektu (občana, živnostníka, podniku) voči štátu, a to na legálnom alebo nelegálnom princípe. V užšom slova zmysle ide o určitú formu porušenia zákona - nelegálny daňový únik (Sopková, 2002, s. 114). Nelegálny daňový únik môže mať podobu:

- a) daňovej defraudácie – pri zatajení určitej časti majetku daňového subjektu,
- b) daňovej malverzácie – pri zatajení príjmov,
- c) nadhodnotenia daňových výdavkov.

Naproti tomu vyhýbanie sa daňovej povinnosti chápeme skôr ako šikovné využitie možností, ktoré ponúka daňová legislatíva - legálny daňový únik (tax avoidance). V oboch prípadoch však ide o krátenie daňovej povinnosti. Tax avoidance predstavuje v podstate legálne aktivity, ktoré vedú k minimalizácii odvedenej dane a mohli by sme ich nazvať efektívnou daňovou optimalizáciou. Prostriedkom tejto daňovej optimalizácie je využívanie všetkých dostupných zákonných ustanovení vrátane uplatnenia všetkých výnimiek a daňových úľav, mnohokrát však tiež využitie medzier v daňových zákonoch a súvisiacich predpisoch. Tax avoidance môže byť na jednej strane výsledkom využitia zákonných úprav, ktoré vláda priamo zamýšľala a domyslela ich dosah, na druhej strane však môže ísť o neúmyselné pochybenie, ktoré tvorcovia legislatívy nezamýšľali. Na rozdiel od tax avoidance predstavuje tax evasion nelegálnu činnosť, za ktorú môže byť platiteľ dane stíhaný. Miera postihu závisí na rozsahu neodvedenia alebo skrátenia dane a na to, či bolo dokázané úmyselné prekročenie zákona. Väčšina odhalených tax evasion býva potrestaná vyrubeným penále alebo pokutou od daňového úradu. Je ale nutné podotknúť (Tichá, 2007), že nie všetky úniky v tejto kategórii sú automaticky zámernou, podvodnou činnosťou, mnohé sú výsledkom neznalosti a neúplnej informovanosti, či nadmernej neprehľadnosti daňových zákonov. Daňové úniky podľa Harumovej a Kubátovej (2006, s. 92-93) majú najčastejšie podobu účtovných manipulácií (jednoduché chyby a úniky postavené na báze vedenia dvoch sústav účtovníctva), bilančných deliktov (daňové úniky vyplývajúce napr. z podceňovania aktív, odpisovania, tvorby rezerv, účtovania fingovaných nákladov atď.), papierových transakcií (fiktívne obchody za účelom zníženia základu dane), cenových transferov, daňových holdingov a medzinárodného podnikania, t.j. možnosti využívania daňových rajov. Z daňových únikov na DPH sú najrozšírenejšími formami účtovné machinácie pri čerpaní odpočtov DPH cez tzv. „kruhovú účtovníctvo“ fiktívnych obchodných spoločností (tzv. obchody typu kolotoč). Ziskom podvodníka je tzv. vratka DPH, ktorý získa podaním daňového priznania, kde si neoprávnené uplatní nadmerný odpočet DPH. Dochádza k predstieraniu nákupu tovaru a služieb, ktoré buď nikdy neexistovali, ale ich skutočná cena je nižšia ako uvádzaná v daňovom priznaní. Najjednoduchšia forma takéhoto typu podvodu je, že platiteľ DPH inkasuje svoj zisk v podobe nadmerného odpočtu DPH, ktorý mu je vrátený zo štátnej pokladnice. Ďalšou možnosťou je vynulovanie, resp. zníženie skutočnej daňovej povinnosti na DPH prostredníctvom tohto neoprávneného odpočtu. Časté daňové úniky vysvetľuje aj autorka Marková (1999) ako napríklad pašovanie a distribúcia alkoholu, cigariet a tabakových výrobkov s využitím špekulácie obchádzania nielen DPH ale aj selektívnych spotrebných daní.

2 Analýza daňových únikov na DPH v podmienkach SR – súčasný stav

Pri daňových únikoch na DPH, z hľadiska správcu dane, môžeme všeobecne hovoriť o ich dvoch formách. O forme skrytej (latentnej), keď sa správca dane vôbec nedozvie o daňovom úniku a forme odhalenej, keď správca dane na základe svojej činnosti zistil daňový únik a následne prijíma rôzne právne opatrenie, aby vymohol daň, o ktorú bol skrátený štátny rozpočet Slovenskej republiky. Vyčíslenie rozsahu daňových únikov nie je možné. Dostupné sú len aproximačné odhady. Vyspelé krajiny západnej Európy uvádzajú v oficiálnych finančných štatistikách, že ročne uniká 10 - 30 % všetkých daní, resp. že v štandardnej ekonomike predstavujú daňové úniky cca 5 - 10 % z objemu vybraných daní. Daňoví experti a ekonomickí odborníci sa pri odhade objemu daňových únikov rozdeľujú na dve skupiny. Skupina reprezentujúca optimistickú verziu predpokladá, že v Slovenskej republike uniká ročne v podobe daňových únikov cca 1 mld. eur. Iný zdroj hovorí o 18 % HDP ročne (vychádza z odhadu o objeme tieňovej ekonomiky v SR). Ďalšie názory uvádzajú, že čierna ekonomika pohltí v SR ročne približne 1,6 mld. eur. Optimistická verzia je reprezentovaná zástupcami teórie akademickej obce. Pesimistická verzia, prezentovaná najmä zástupcami

podnikateľských subjektov, uvádza, že daňové úniky predstavujú na Slovensku (najmä v dôsledku daňových machinácií pri DPH a spotrebných daniach) minimálne 2,65 mld. eur ročne. Podľa oficiálnych zdrojov – vládneho odhadu, peniaze z tieňovej ekonomiky, ktoré pretekajú mimo kontroly finančných tokov štátu, predstavujú cca 30 % z objemu štátneho rozpočtu (Schultzová, 2005). Jediným dôveryhodným a exaktným vyjadrením daňových únikov však naďalej ostávajú len zistené daňové úniky, čiže tie, ktoré odhalí a potvrdí správca dane (daňový, resp. colný úrad) dodatočným daňovým predpisom, tzv. dorubom dane.

V analýze súčasného stavu daňových únikov sa zaoberáme odhalenou formou daňových únikov a to hlavne z toho dôvodu, že posudzovať latentnú formu daňových únikov je problematické. Analýzu daňových únikov na dani z pridanej hodnoty sme uskutočnili analýzou sekundárnych údajov získaných v spolupráci s Daňovým a Colným riaditeľstvom Slovenskej republiky a analýzou primárnych údajov získaných z dotazníkového prieskumu uskutočneného u podnikateľských subjektov na Slovensku. V rámci spolupráce s DR SR a CR SR išlo o údaje týkajúce sa obdobia rokov 2004 – 2009 (resp. do 30. 06. 2010). Rok 2004 sme zvolili ako začiatkový rok nášho skúmania kvôli skutočnosti, že v roku 2004 prešla daňová sústava Slovenskej republiky viacerými zmenami v súvislosti so vstupom SR do EÚ. Ako člen EÚ sa SR zaviazala harmonizovať nepriame dane uplatňované v SR s nepriamymi daňami uplatňovanými v členských krajinách EÚ aj oficiálne - legislatívnou formou.

2.1 Sekundárny výskum - výsledky a diskusia

V súčasnosti tvorí príjem z DPH viac ako polovicu všetkých daňových príjmov rozpočtu Slovenskej republiky. Na raste príjmov z DPH sa podpísalo najmä zrušenie viacerých sadzieb tejto dane a zavedenie jednotnej 19 percentnej sadzby. Po zavedení zníženej sadzby DPH, vo výške 10 %, na lieky (od roku 2007) a knihy (od roku 2008) došlo k miernemu poklesu tzv. čistých daňových výnosov z DPH. V súčasnosti je v platnosti od 1. 1. 2011 sadzba DPH vo výške 20 %. Zvýšená sadzba DPH by mala platiť dovtedy, kým deficit verejných financií neklesne pod 3 % HDP. Nižšia, 10 %-ná sadzba DPH sa zachová pri liekoch a knihách. V nasledujúcej tabuľke prezentujeme výnos z DPH počas sledovaného obdobia rokov 2004 - 2009. Pod položkou nepriame dane platné do roku 1992 sa nachádzajú najmä výnosy z dane z obratu, ktorá predchádzala DPH.

Tabuľka 1: Výnos z DPH v SR (v mil. eur)

Poradové číslo riadku / Ukazovateľ / Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
R. 1. DPH - výber dane	4 054,54	6 062,54	6 989,4	7 756,1	8 460,9	7 518,1
R. 2. DPH – vrátený nadmerný odpočet	-3 147,55	-3 388,5	-4 554,2	-5 412,4	-6 192,6	-5 282,5
R. 3. Nepriame dane platné do roku 1992	0,13	0,17	0,1	0,0	0,07	0,0
R. 4. Spolu DPH	907,12	2 674,21	2 435,3	2 343,7	2 268,37	2 235,6

Prameň: Vlastné spracovanie podľa výročných správ DR SR.

V súvislosti s rastúcim výberom DPH (Tabuľka 1, riadok 1 – Výber dane) sa zvýšil tzv. „brutto“ výnos z dane za sledované obdobie rokov 2004 - 2009 o 85,42 %. Skutočný rozpočtový efekt z výberu DPH nemal rovnakú tendenciu vývoja. Počas sledovaných rokov dochádzalo k poklesu tzv. „čistého“ výnosu z DPH - o 83,60 % (Riadok 4 tabuľky 1 – Spolu DPH). Na tomto vývoji sa podieľali hodnoty vráteného nadmerného odpočtu platiteľom DPH v Slovenskej republike za roky 2004 – 2008 (hodnoty ukazovateľa na riadku 2 tabuľky 1), zmena výšky vlastnej daňovej povinnosti platiteľov dane, ale aj daňové úniky. Celkové zvýšenie tohto ukazovateľa je vo výške 96,74 percentuálneho bodu. Odhaľovanie daňových únikov a podvodov spadá pod činnosť daňovej kontroly. Najrozsiahlejšou činnosťou

spadajúcou pod oblasť daňovej kontroly je výkon daňovej kontroly, ktorou sa zisťuje alebo preveruje základ dane alebo iné skutočnosti rozhodujúce pre správne určenie dane alebo vznik daňovej povinnosti. Kontrolnou činnosťou sa v roku 2009 zaoberali kontrolóri na 102 daňových úradoch a kontrolóri odboru mimoriadnych kontrol. Rozhodujúce trendy v daňovej kontrole v SR sú obsahom nasledujúcej tabuľky, pričom skratkou ERP označujeme elektronickú registračnú pokladňu.

Tabuľka 2: Trendy v daňovej kontrole

DR SR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	k 30.6.2010
Počet daňových kontrol	33 747	35 333	31 243	24 711	21 357	19 820	9 407
Nález z daňových kontrol (v tis. €)	278 686	261 865	289 523	278 815	380 868	435 549	324 697
Z toho nález na DPH (v tis. €)	173 848	165 736	160 109	200 739	242 889	304 619	240 955
Efektívnosť daňových kontrol (v %)	51,7	57,8	62,1	59,5	59,4	59,5	55,6
Výška nálezu z miestnych zisťovaní (v tis. €)	957	1 712	947	822	714	515	234
Z toho nález z ERP (v tis. €)	758	1 524	859	738	663	478	215

Prameň: Vlastné spracovanie podľa štatistiky Daňového riaditeľstva SR.

Podľa tabuľky môžeme konštatovať, že kým počet daňových kontrol má od roku 2005 na Slovensku klesajúcu tendenciu, nemá táto skutočnosť žiaden výrazný vplyv na efektívnosť daňovej kontroly, ktorá je v posledných rokoch relatívne stála (na úrovni okolo 59 %). Efektívna daňová kontrola je každá daňová kontrola s nálezom, vrátane daňovej kontroly výsledkom ktorej je zníženie daňovej straty. Podiel nálezov na DPH vzhľadom na celkový nález daňových kontrol je v priemere za sledované obdobie na úrovni 64,5 %. Minimum sa dosiahol v roku 2006, kedy nález na DPH tvoril 55,3 % všetkých nálezov daňových kontrol. Napriek tomuto nižšiemu percentu v danom roku, má nález na DPH dlhodobo najvyšší podiel z nálezov daňových kontrol. V roku 2009 predstavuje tento podiel až 69,9 %, čo potvrdzuje predpoklad, že DPH je daň, ktorá sa z pohľadu daňových únikov javí ako najrizikovejšia.

Ďalším ukazovateľom reprezentujúcim daňové úniky a podvody v SR je evidencia daňovo-trestnej činnosti. Trestný zákonník (zákon č. 300/2005 Z. z.) hovorí, že kto v malom rozsahu skrátí daň, či poistné na rôzne druhy poistenia, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov (§ 276 Skrátenie dane a poistného). Trest za skrátenie dane a poistného sa zvyšuje pri opakovanom porušení zákona a rastie aj s výškou skráteného poistného. Jednotlivé tresty sú odstupňované podľa rozsahu na tresty za malú škodu (škoda prevyšujúca sumu 266 eur), väčšiu škodu (min. 2660 eur), značnú škodu (min. 26 600 eur) a škodu veľkého rozsahu (nad 133 000 eur). Najvyšší trest (väzenie na 7 - 12 rokov) hrozí, ak páchatel skrátí poistné vo veľkom rozsahu. Rovnaké tresty sú aj za neodvedenie dane a poistného (§ 277 Neodvedenie dane a poistného). V súvislosti s DPH a so selektívnymi spotrebnými daňami zakladá trestnoprávnu zodpovednosť porušovanie osobitných paragrafov trestného zákona venovaných nepovolenej výrobe liehu (§ 253), porušovaniu predpisov o obehu tovaru s cudzinou (§ 254), falšovaní a pozmeňovaní kontrolných technických opatrení na označenie tovaru (§ 275), porušovaniu predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru (§ 279) a legalizácii príjmu z trestnej činnosti (§ 233). Daňové riaditeľstvo SR eviduje k 30. 06. 2010 za obdobie rokov 2004 – I. polrok 2010 celkom 11 001 podaných oznámení o podozrení zo spáchania trestného činu s celkovo vyčíslenou oznamovanou a evidovanou ujmov 1 050 626 162,27 eur. Z hľadiska pomeru ujmy vyčíslennej pri konkrétnom druhu dane možno pokladať za najrizikovejšiu DPH, keď za uvedené obdobie

(2004 - 2010) predstavuje ujma vyčíslená na DPH až 68,96 % z celkovo oznamovanej ujmy na všetkých daniach. Uvedená skutočnosť vychádza z evidencie odhalených daňových únikov, ktoré boli oznámené ako podozrenia z trestných činov skrátenia, neodvedenia, príp. nezaplatenia tejto dane orgánom činným v trestnom konaní. V tabuľke 3 uvádzame počet evidovaných oznámení daňovo trestnej činnosti (DTČ) spolu s podielom ujmy na DPH k celkovo vyčíslenej ujme v percentuálnom vyjadrení.

Tabuľka 3: Prehľad evidovaných DTČ podaných za obdobie 2004 - I. polrok 2010

Obdobie	Celkový počet evidovaných oznámení DTČ	Celková ujma v eurách	Vyčíslená ujma na DPH v eurách	Podiel ujmy na DPH a celkovo vyčíslená ujma
2004	1 170	100 429 459,55	36 007 294,28	35,85 %
2005	1 431	118 329 628,83	76 580 953,64	64,72 %
2006	1 291	70 174 112,60	42 891 361,70	61,12 %
2007	1 245	119 395 366,54	96 944 534,72	81,20 %
2008	1 476	160 096 621,40	121 611 886,49	75,96 %
2009	3 344	364 648 210,64	266 753 114,97	73,15 %
I. polrok 2010	1 044	117 552 762,71	83 752 460,15	71,25 %
Celkom	11 001	1 050 626 162,27	724 541 605,95	68,96 %

Prameň: Spracované podľa interných materiálov DR SR.

Z uvedeného vyplýva, že podiel DPH na celkovo vyčíslenej ujme z daňových únikov predstavuje od roku 2007 stále viac ako 70 % z celkovo vyčíslenej ujmy. Priemerný percentuálny podiel predstavuje 68,96 %, na čom má výrazný podiel nízke percento (35,85 %) ujmy na DPH k celkovej ujme v roku 2004, pričom príkladov odhalených daňových únikov v praxi daňovej správy SR je na DPH viacero.

V prípadoch, keď si daňové subjekty dobrovoľne nesplnia svoje daňové povinnosti, vznikajú daňové nedoplatky. Správca dane z úradnej moci vymáha daňové nedoplatky daňových subjektov v daňovom exekučnom konaní prostredníctvom svojich zamestnancov – daňových exekútorov. V roku 2009 sa vymáhaním daňových nedoplatkov zaoberalo podľa výročnej správy Daňového riaditeľstva SR približne 310 zamestnancov na 102 daňových úradoch. Uplatnenie všetkých zákonných nástrojov na znižovanie evidovaného stavu daňových nedoplatkov napomáha dosiahnuť spomalenie nárastu daňových nedoplatkov a to tak, aby v pomere k príjmom štátneho rozpočtu objem nedoplatkov mal klesajúcu tendenciu. Nedoplatky v nasledujúcej tabuľke, členené podľa druhu daní, sú uvádzané vždy k 31. 12. príslušného roka a prepočítané na tis. eur. Pod nedoplatkami starej sústavy rozumieme nedoplatky na dani z obratu, odvodoch z miezd, dôchodkovej dani, dani z príjmov obyvateľstva a ostatné.

Tabuľka 4: Prehľad daňových nedoplatkov za obdobie 2004 - 2009

Druh dane	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nedoplatky starej sústavy	173 339	105 258	90 918	83 284	63 400	54 169
Daň vyberaná zrážkou	3 120	1 593	1 261	1 261	797	655
Pokuty z DK	3 021	3 884	3 618	3 585	3 419	3 246
Daň z príjmov FO	311 293	241 619	209 719	211 810	211 777	210 531
Daň z príjmov PO	452 035	383 423	374 427	402 941	484 001	463 212
DPH	1 084 711	1 135 000	1 111 299	1 302 463	1 398 759	1 541 592
Spotrebné dane	95 300	99 549	46 405	72 296	60 247	49 900
Cestná daň, daň z MV	13 311	14 473	13 012	12 813	10 058	12 606
Majetkové dane	102 171	96 130	96 594	70 935	58 089	50 997
Nedoplatky novej sústavy	2 064 960	1 975 669	1 856 337	2 081 093	2 227 146	2 332 739
Spolu	2 238 299	2 080 927	1 947 255	2 128 195	2 290 546	2 386 908

Prameň: Daňové riaditeľstvo SR.

Vývoj nedoplatkov na DPH možno za sledované obdobie rokov 2004 – 2009 charakterizovať ako vývoj s rastúcim trendom. Jedinú výnimku tvorí pokles daňových nedoplatkov v roku 2006, a to o cca 2 % oproti roku 2005. K najväčšiemu medziročnému prírastku došlo hneď v nasledujúcom roku. V roku 2007 bol nárast nedoplatkov na DPH oproti roku 2006 o 17,2 %. Celkovo došlo za sledované obdobie k nárastu daňových nedoplatkov na DPH o 42,12 % v priebehu 5 rokov. Súčasný stav vývoja daňových nedoplatkov potvrdzuje opodstatnenosť skúmania DPH na úrovni podnikateľských subjektov, pretože makroekonomické výsledky výberu dane sú ekonomicky prepojené s platením daní na mikroúrovni a navzájom úzko súvisia.

2.2 Primárny výskum - výsledky a diskusia

Na získavanie informácií a názorov podnikateľských subjektov na daňové úniky na DPH sme použili dotazníkový spôsob opytovania. Použitý dotazník mal štandardnú podobu: bol rozdelený na dve časti, kde prvá časť bola identifikačná a druhá obsahovala otázky zo skúmanej problematiky.

Identifikačné údaje v dotazníku (časť A) zisťovali od respondentov druhy platených daní, právnu formu podnikania, počty zamestnancov, ročné obraty v eurách a kraj, kde subjekty pôsobia. Časť B dotazníka obsahovala otázky na zistenie názorov respondentov k vyhýbaniu sa daňovej povinnosti, o faktoroch, ktoré ovplyvňujú toto správanie, o postojoch k daňovým únikom, o názoroch na výšku platných sadzieb DPH, o názoroch na prevenciu zo strany štátu na znižovanie daňových únikov. Otázky boli formulované tak, aby okrem ekonomických aspektov daňových únikov riešili aj aktuálnu problematiku spoločenskej zodpovednosti o oblasti DPH.

Keďže oblasť daňových únikov je citlivou témou, rozhodli sme sa, za účelom zachovania úplnej anonymity podnikateľských subjektov, zverejniť dotazník na internetovej stránke, kde sa dal jednoducho vyplniť. Oslovili sme 1 000 podnikateľských subjektov náhodným výberom, pričom vopred nebolo zisťované, či sú, alebo nie sú platiteľmi DPH. Vybrané podnikateľské subjekty boli oslovené formou emailovej správy, ktorá obsahovala základné informácie potrebné k vyplneniu dotazníka. Návratnosť dotazníkov predstavovala 112 riadne vyplnených dotazníkov. V nasledujúcej tabuľke uvádzame členenie podnikateľských subjektov z výskumnej vzorky podľa veľkosti z pohľadu počtu zamestnancov.

Tabuľka 5: Veľkosť podniku z hľadiska počtu zamestnancov – skúmaná vzorka

	Mikropodnik	Malý podnik	Stredný podnik	Veľký podnik
Počet zastúpených podnikov	73	25	9	5

Prameň: Vlastné spracovanie.

Z uvedeného členenia je viditeľné, že najväčší podiel respondentov tvoria mikropodniky a najmenší veľké podniky. Skúmaná vzorka respondentov z hľadiska počtu zamestnancov zodpovedá percentuálnym podielom počtu malých, stredných a veľkých podnikov na Slovensku. Z hľadiska právnej formy mali z výskumnej vzorky najväčšie zastúpenie spoločnosti s ručením obmedzeným (72 podnikov), podnikatelia - fyzické osoby (27 podnikateľov) a akciové spoločnosti (9 spoločností). Skúmali sme tiež zastúpenie podnikateľských subjektov z hľadiska odvetvia, v ktorom pôsobia. 64 respondentov uviedlo pôsobenie vo sfére obchodu a služieb a 23 podnikateľských subjektov pracuje v oblasti priemyslu. Z ďalších odvetví boli uvádzané poľnohospodárstvo, oblasť zdravia a výživy, stavebníctvo, informačné technológie atď. Ďalej nás zaujímalo, koľko podnikateľských subjektov z výskumnej vzorky sú platitelia DPH. Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 6: Zastúpenie podnikateľských subjektov podľa registrácie na DPH – skúmaná vzorka

	Áno (je platiteľ DPH)			Nie (nie je platiteľ DPH)
Počet podnikov	94			18
	Mesačné zdaňovacie obdobie	Štvrťročné zdaňovacie obdobie	Jednorazový platiteľ	
Počet podnikov	50	42	2	

Prameň: Vlastné spracovanie.

Z výsledkov vyplýva, že 83,9 % respondentov je registrovaných ako platitelia DPH a zvyšných 16,1 % nie je. Platiteľov DPH s mesačným zdaňovacím obdobím je 53,2 %, so štvrťročným zdaňovacím obdobím 44,7 % a na jednorazových platiteľov pripadá 2,1 % zo 112 vyplnených dotazníkov.

V ďalšej časti dotazníka sme formulovali otázky týkajúce sa skúmanej problematiky daňových únikov. Zvlášť sme sa venovali daňovým únikom na DPH a možnostiam ich eliminácie z pohľadu podnikateľských subjektov. V jednej z úvodných otázok sme zisťovali názory podnikateľských subjektov na daňové úniky všeobecne. Zistili sme, že až 62 (t.j. 55,4 %) podnikateľských subjektov uviedlo, že daňové úniky, pokiaľ sú v medziach zákona, vôbec neodsudzujú. Na základe uvedenej skutočnosti je možné konštatovať, že využívanie nedokonalostí daňových zákonov na nepriznanie alebo nezaplatenie dane, nepovažujú podniky zúčastnené výskumu za daňový únik. Na druhej strane, 28 respondentov (25 %) uviedlo, že daňové úniky jednoznačne odsudzuje bez ohľadu na to, či pri nich dochádza k porušeniu zákona.

Ďalšou dotazníkovou otázkou sme zisťovali faktory, ktoré ovplyvňujú daňové úniky podľa podnikateľských subjektov zúčastnených výskumu. Za najdôležitejší faktor existencie daňových únikov bol označený ekonomický faktor, pod ktorým sa rozumie najmä vysoké daňové zaťaženie, systém odvodov, inflácia a pod. Za kľúčový faktor ho označilo 39 respondentov. 38 zo zúčastnených podnikov uviedlo ako najdôležitejší faktor ovplyvňujúci daňové úniky legislatívne prostredie (napr. nejednoznačnosť daňových zákonov). Ďalej nasledovali spoločensko-politické (daňová etika, sľuby politikov a pod.), daňovo-technické a nakoniec psychologické faktory.

V rámci analýzy daňových únikov na DPH nás tiež zaujímala skutočnosť, či podnikateľské subjekty vedia o spoločnosti v ich okolí, ktorá sa podieľa na daňových únikoch na tejto dani. Zistili sme, že 19,6 % podnikateľských subjektov vie o spoločnosti podieľajúcej sa na daňových únikoch na DPH. S istotou nevedelo reagovať až 42,9 % respondentov a 37,5 % určite nevie o spoločnosti podieľajúcej sa na daňových únikoch na DPH. Ďalšími otázkami v dotazníku sme zisťovali, či by sa daňové úniky podľa respondentov znížili, ak by boli verejné statky poskytované kvalitnejšie, alebo ak by bola sadzba DPH nižšia. Zaujímala nás tiež závislosť účasti na daňových únikoch od charakterových vlastností majiteľa spoločnosti. Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 7: Príčiny daňových únikov – skúmaná vzorka

	Určite áno	Skôr áno	Neviem posúdiť	Skôr nie	Určite nie
Závislosť zníženia daňových únikov od kvalitnejších verejných statkov					
Počet respondentov	30	29	25	21	7
Závislosť zníženia daňových únikov od nižšej sadzby DPH					
Počet respondentov	75	27	6	2	2
Závislosť účasti na daňových únikoch od charakterových vlastností majiteľa spoločnosti					
Počet respondentov	49	41	12	8	2

Prameň: Vlastné spracovanie.

Podľa nášho názoru má na ochotu platiť dane vplyv aj skutočnosť, ako sú dane platené podnikateľskými subjektmi použité. Z tabuľky vyplýva, že 26,8 % respondentov si myslí, že by sa daňové úniky určite znížili, ak by boli poskytované verejné statky kvalitnejšie. 75 respondentov (67 %) je tiež presvedčených o tom, že zníženiu daňových únikov by jednoznačne pomohlo zníženie sadzby DPH. Tento výsledok sa dal očakávať, keďže za zníženie DPH je väčšina obyvateľstva SR a nie len podnikateľská sféra. Otázne ostáva, či by nižšia DPH skutočne znížila daňové úniky na Slovensku. Posledný riadok tabuľky prezentuje názor respondentov na daňové úniky v závislosti od charakterových vlastností majiteľa. 43,8 % skúmanej vzorky sa domnieva, že účasť na daňových únikoch je určite závislá aj od charakterových vlastností majiteľa a 36,6 % uviedlo ako odpoveď na túto závislosť „skôr áno“. Respondentov sme sa taktiež pýtali, či sú podľa nich daňové zákony zrozumiteľné a či je zákon o DPH podľa nich často novelizovaný. Pri otázke novelizácie zákona o DPH uviedlo 21,4 % spolupracujúcich podnikateľských subjektov, že „určite áno“ a odpoveď „skôr áno“ označilo 30,4 % respondentov. Na otázku, či sú daňové zákony zrozumiteľné odpovedalo 1,8 % odpoveďou „určite áno“, 22,3 % „skôr áno“ a naopak 48,2 % „skôr nie“ a 17,9 % „určite nie“. Nadpolovičná väčšina respondentov teda považuje daňové zákony za nezrozumiteľné.

3 Daňové úniky na DPH v európskom kontexte

Daňové podvody majú vážne dôsledky na štátne rozpočty, vedú k porušovaniu zásady spravodlivého zdaňovania a v konečnom dôsledku môžu spôsobiť narušenie hospodárskej súťaže a fungovanie vnútorného trhu. Ifo Institute for Economic Research skúmal v roku 2001 v rámci výskumného projektu úniky na DPH ako aj tieňovú ekonomiku vo vybraných krajinách EÚ. Ak vychádzame z ich odhadu kvóty daňových únikov na úrovni 10 % v celej EÚ, hovoríme pri príjme 605 mld. eur (v roku 2000) o úniku 60 mld. eur ročne a 164 mil. eur denne. To sú skoro dve tretiny vtedajšieho celého rozpočtu EÚ. V žiadnej inej oblasti sa nepripúšťajú také veľké straty ako v oblasti DPH. Hlavným dôvodom problému je podľa mnohých systém dane z pridanej hodnoty sám o sebe, predovšetkým podstata zdaňovania na každom stupni (Janoušková, Sobotovičová, 2011). Samotný systém viacnásobného spočítavania, zúčtovania, platenia a úhrady medzi platiteľom a príjemcom a medzi oboma a štátnou pokladnicou ponecháva priestor pre podvody platiteľov. Voľný pohyb tovaru, služieb, osôb a kapitálu spôsobuje, že členské štáty EÚ sú čoraz menej schopné bojovať proti daňovým podvodom samostatne (Pauličlová, 2002). V medzinárodnom meradle tento problém ďalej zhoršuje fenomén globalizácie. V EÚ je v súčasnosti stále platný tzv. „prechodný“ systém, ktorý pochádza z roku 1993 a jeho podstatou je existencia jednotného trhu bez hraničných kontrol s možnosť výberu dane v členskom štáte určenia. Čoraz väčší podiel daňových únikov možno vnímať ako vedľajší účinok spomínaného režimu DPH

zavedeného v roku 1993. Týka sa to najmä nulového daňového zaťaženia operácií v rámci Únie, keď obchodné subjekty neučtujú DPH, pričom však môžu požiadať o vrátenie vstupnej DPH. Vzhľadom na to, že na operácie v rámci Únie sa neuplatňuje daň, takéto operácie vytvárajú predpolie pre daňové úniky v dodávateľskej krajine (Sujová, 2009). Európsky parlament schválil v roku 2008 Správu o koordinovanej stratégii s cieľom zlepšiť boj proti daňovým podvodom, v ktorej vyzval Európsku komisiu, aby urýchlene prijala efektívne opatrenia na odhaľovanie, predchádzanie a zníženie počtu daňových podvodov, s ťažiskom na DPH. V návrhoch na riešenie je ťažiskovou oblasťou administratívna spolupráca. Štáty EÚ majú vyvinutý mechanizmus kontroly zdaňovania tovaru DPH v jednotlivých členských štátoch prostredníctvom podávania súhrnného výkazu. Údaje uvedené v súhrnnom výkaze využívajú daňové úrady, resp. finančné úrady členských štátov na kontrolu toho, či nadobúdatelia tovaru, ktorí nadobudli tovar z iného členského štátu, oslobodení od DPH, uviedli tento tovar vo svojom daňovom priznaní a zdanili ho tuzemskou daňou. Údaje zo štvrtročných výkazov, ktoré dodávajú jednotliví platitelia DPH, odovzdáva daňová správa príslušného členského štátu do európskej databázy súhrnných údajov (VIES), v ktorej sa zhromažďujú uvedené informácie zo všetkých členských štátov EÚ (Schultzová, 2005).

Od roku 2004, keď sa SR stala členským štátom EÚ, vzrastá aj spolupráca SR s EÚ v oblasti medzinárodnej výmeny informácií. Najvýznamnejším efektom tejto medzinárodnej výmeny informácií je jej preventívny účinok a podpora dobrovoľného plnenia daňových povinností. Nasledujúca tabuľka prezentuje rastúcu tendenciu v počte vykonaných výmen daňových informácií v oblasti DPH za roky 2003 - 2009. Z tabuľky je jasne viditeľný zlom v roku 2004, kedy sa SR začala vo veľkej miere zapájať do medzinárodnej výmeny informácií, predovšetkým v oblasti DPH. Pre porovnanie uvádzame aj počty žiadostí o výmenu informácií týkajúcich sa priamych daní.

Tabuľka 8: Medzinárodná výmena daňových informácií za roky 2003-2009

Počet žiadostí/Rok	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
DPH	3196	2641	2015	1712	917	50	0
Priame dane	297	206	301	245	273	384	263

Prameň: Spracované podľa údajov DR SR.

Z prehľadu vyplýva, že nárast výmeny informácií predstavuje od roku 2004 do roku 2009 64-násobné zvýšenie medzinárodnej výmeny informácií. V štatistike výmeny informácií v oblasti priamych daní vidíme nerovnomerný vývoj. V roku 2004 došlo tiež k nárastu počtu výmen daňových informácií, avšak v nasledujúcich rokoch šlo o pokles týchto žiadostí. V roku 2009 bolo podaných 297 žiadostí o výmenu daňových informácií týkajúcich sa priamych daní, čo je 10,8-krát menej ako žiadostí o informáciu ohľadne DPH. V členení medzinárodnej výmeny informácií na DPH podľa pôvodu dožiadania prevažujú v sledovanom období rokov 2004 – 2009 stále žiadosti do zahraničia, čo dokumentuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 9: Medzinárodná výmena informácií podľa pôvodu dožiadania – DPH

Počet prípadov / Rok	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Žiadosti zo zahraničia	1393	1255	746	701	454	25
Žiadosti do zahraničia	1803	1386	1269	1011	463	25

Prameň: Spracované podľa údajov DR SR.

SR spolupracuje podľa evidencie DR SR v najvyššej miere s Maďarskom (1 112 prípadov v roku 2009), Českou republikou (953 prípadov), Nemeckom (312 prípadov) a Poľskom (269

prípadoch). Ide o krajiny susediace so SR, u ktorých sa dá očakávať intenzívnejšia podnikateľská činnosť a spolupráca.

4 Návrhy na zamedzenie daňovým únikom

Daňové správy vo vyspelých krajinách sveta jednoznačne smerujú k upúšťaniu od reštriktívneho poňatia vymáhania daní a snažia sa o vytvorenie tzv. „tax friendly“ prostredia, v ktorom by daňové subjekty uvedomele plnili svoje daňové povinnosti dobrovoľne a neoplatilo by sa im podvádzať štát pri daňovom inkase. V SR je potrebné zmeniť systém myslenia ľudí a ich postoj k plateniu daní, čo je však zložitý a dlhodobý proces. Podmienkou na vytvorenie pozitívneho právno-daňového vedomia daňových subjektov a tým zlepšenie ich daňovej disciplíny je zvýšenie efektívnosti a racionality nakladania s verejnými prostriedkami. Pri výskume dotazníkovou formou opytovania bola respondentom tiež položená otázka, ako by eliminovali daňové úniky na DPH. Najčastejšie boli uvádzané návrhy ako zníženie sadzby DPH, sprehľadnenie zákonov, zmena systému odpočtu DPH, zvýšenie počtu kontrolných úradníkov, celkové zníženie daňového a odvodového zaťaženia, častejšie daňové kontroly a pod. Na základe výsledkov analýzy problematiky daňových únikov na DPH formulujeme návrhy a odporúčania na elimináciu daňových únikov na tejto dani v troch základných oblastiach, a to: legislatívny rámec, daňová správa, spolupráca s orgánmi verejnej správy a medzinárodná spolupráca.

Prvou oblasťou pre realizáciu návrhov a opatrení je legislatívny rámec. Základným predpokladom zníženia daňových únikov je kvalitná legislatíva. Zákony by mali mať jednoznačne a zároveň zrozumiteľne definované práva, povinnosti a sankcie. Plateľ si môže uplatniť právo na odpočet DPH za podmienok stanovených zákonom. Jednou z nich je mať faktúru od dodávateľa. Odpočítanie dane však môže reálne nastať aj z faktúr vystavených spoločnosťami, ktoré daň neplatia. Správca dane by mohol spracovať zoznam spoločností, ktoré nepodávajú daňové priznania k DPH za určité časové obdobie a zoznam zverejniť na internete. Platelia by boli povinní overovať si svojich obchodných partnerov v tomto zozname a nemali by nárok na odpočet dane z faktúr vystavených platiteľom na tomto zozname. Pri predaji tovaru zahraničnými osobami navrhujeme zaviazat' starostov obcí na oznamovanie udelenia povolenia na predaj zahraničným osobám najbližšiemu správcovi dane s následnou možnosťou správcov dane zdaňovať tieto osoby na mieste bez potreby registrácie. Nepostačujúce sú aj tresty za daňové úniky. Trestný zákon je benevolentný k posudzovaniu a preukazovaniu úmyslu daňového subjektu, ktorý nezaplatil daň. Na základe analýzy sme zistili, že existuje značný nepomer medzi podaniami na podozrenie z daňovo-trestných činov a právoplatne odsúdenými. Navrhujeme aj sprísnenie sankcií za nepoužívanie elektronických registračných pokladníc a za zásahy do nich pre daňové subjekty aj pre servisných technikov.

Druhou oblasťou realizácie návrhov je daňová správa. Súčasná štruktúra daňových úradov neumožňuje špecializáciu zamestnancov daňovej správy a zároveň komplikuje komunikáciu s centrom. Navyše existuje značný rozdiel medzi daňovým úradom s najväčším a najmenším počtom zamestnancov, čo sťažuje meranie efektívnosti činnosti daňových úradov. Výsledkom štruktúry daňovej správy je mnohokrát aj rozličný výklad daňových zákonov v jednotlivých úradoch. Navrhujeme nové usporiadanie daňovej správy s celoslovenskou pôsobnosťou daňových kontrolórov (zabezpečenie objektivity a eliminácia korupcie). Dôležitým predpokladom efektívnej daňovej kontroly je najmä kvalitný daňový kontrolór, ktorý by mal byť expertom na účtovníctvo, ekonomickú analýzu a ekonomický softvér. V dlhodobom horizonte je potrebné zapracovať na vytvorení predpokladov pre efektívnejší model odmeňovania zamestnancov daňovej správy, ktorý by výraznejším spôsobom viazal

odmeňovanie na výkon zamestnanca, ako aj efektívne pôsobiť proti korupcii úradníkov a kontrolórov. Uvedené opatrenia komentuje autorka Sedliačiková (2010). Ak má daňová kontrola efektívne pôsobiť na znižovanie daňových únikov, musí pôsobiť nielen represívne, ale aj preventívne. Za zváženie stojí aj zriadenie špeciálnych daňovo-finančných súdov, resp. špecializácia sudcov na danú oblasť, s cieľom zabezpečiť vzdelanie v danej oblasti. Súčasný systém merania efektivity daňovej kontroly je zameraný na dosahovanie maximálnych nálezov (dorubov dane), čo do počtu a objemu. Navrhujeme klásť väčší dôraz na účinnosť kontrol, ako na ich množstvo, upriamiť pozornosť na vecnú stránku zdaniteľného plnenia viac ako na kontrolu formálnej správnosti dokladov, skúmať príčiny zisteného nálezu a tie ďalej analyzovať.

Tretou oblasťou je spolupráca verejnej správy a medzinárodná spolupráca. Daňová správa by mala užšie spolupracovať s ostatnými zložkami verejnej správy (spolupráca daňových a colných úradov, obchodných a živnostenských registrov so Sociálnou poisťovňou, katastrami nehnuteľností, obcami, či políciou). Výmena informácií by mala byť podporená aj vzájomným prepojením informačných systémov. Považujeme za vhodné vytvoriť priestor pre efektívne využívanie medzinárodných štatistík a centier zberu údajov v rámci Európskej únie.

Záver

Analýzou súčasného stavu daňových únikov na DPH v SR, s následným pohľadom na daňové úniky na DPH v európskom kontexte sme zistili, že práve v oblasti zdaňovania DPH dochádza v súčasnosti k najvyšším daňovým únikom a podvodom, a to tak v národných hospodárstvach členských štátov EÚ, ako aj celkovo vo vnútornom trhu Európskeho spoločenstva. V kombinácii so značným významom DPH pri napĺňaní štátneho rozpočtu je zrejmé, že práve oblasť zdaňovania DPH je zdrojom najvyššieho odlivu peňazí do tieňovej ekonomiky. V rámci EÚ sa stále častejšie hovorí o zmene systému zdaňovania DPH na vnútornom trhu EÚ. Je ale zrejmé, že neexistuje dostatočná politická vôľa pre realizáciu tejto zmeny. Preto sa EÚ v súčasnosti zameriava skôr na prehĺbenie spolupráce a výmeny informácií medzi administratívnymi orgánmi jednotlivých členských štátov v rámci platného systému DPH. Zamedziť úplne daňovým únikom nie je možné, reálne je však úsilie o ich minimalizáciu. Úspech minimalizácie daňových únikov sa odvíja od plnenia viacerých predpokladov, z ktorých za najvýznamnejšie považujeme nasledujúce: zrozumiteľná, jednoduchá a funkčná správa daní, relatívne nízka progresivita zdanenia a únosné daňové zaťaženie, transparentnosť alokácie príjmov z daní a ich racionálne rozdeľovanie, objektívnosť daňovej kontroly, správanie sa na báze šetrnosti verejných výdavkov štátu na jednej strane a na báze ekonomickej výhodnosti, čestného priznania a platenia daní u daňových subjektov na strane druhej. Výsledky a závery výskumu sú súčasťou skúmania projektu VEGA č. 01/0275/09 Implementácia konceptu spoločenskej zodpovednosti podnikov na malé a stredné podniky.

Literatúra

- [1] HARUMOVÁ, A. a K. KUBÁTOVÁ, 2006. *Dane podnikateľských subjektov*. Žilina : Poradca podnikateľa, 296 s. ISBN 80-88931-55-X.
- [2] JANOUSHKOVÁ, J. a Š. SOBOTOVIČOVÁ, 2011. Daň z pridanej hodnoty a zvyšovanie daňového zaťaženia. In *Teoretické a praktické aspekty verejných financií. Zborník a CD zo XVI. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha : VŠE v Praze, Fakulta financií a účtovníctví. ISBN 978-80-245-1763-6.
- [3] MARKOVÁ, V., 1999. Neetické prejavy podnikania v podobe racketingu, tunelingu a daňových únikov na Slovensku. In *Etické rozmery transformačného procesu v slovenskej ekonomike – I. časť*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, s. 57-64. ISBN 80-8055-333-5.
- [4] PAULIČKOVÁ, A., 2002. *Daňové zaťaženie podnikateľských subjektov v Slovenskej republike*. Bratislava: Eurounion, 216 s. ISBN 80-88984-44-0.
- [5] SEDLIAČIKOVÁ, M., 2010. Daňová kontrola a jej uplatnenie v praxi. In: Aktuální trendy pro rozvoj ekonomiky a podnikání v EU : *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*. Opava : Slezská univerzita; Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, s. 207-213. ISBN 978-80-7248-631-1.
- [6] SCHULTZOVÁ, A., 2005. Spolupráca členských štátov Európskej únie pri odhaľovaní daňových podvodov. In *Ekonomický časopis*, roč. 53, č.3. s. 308-318. ISSN 0013-3035.
- [7] SOPKOVÁ, E., 2002. Daňové zaťaženie možno optimalizovať. In *Acta oeconomica* N° 12. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, s. 113-117. ISBN 80-8055-597-4.
- [8] SUJOVÁ, A., 2005. Preprava tovaru po vstupe SR do EÚ z pohľadu dane z pridanej hodnoty. In *Zborník z MVK: Logisticko distribučné systémy*. Zvolen, str. 193-197. ISBN 80-228-1446-6.
- [9] TICHÁ, M., 2007. Daňové úniky – institucionální aspekty. In *Sborník příspěvků Mezinárodní vědecké konference*. CD. VŠE Praha: Teoretické a praktické aspekty veřejných financí. Praha. ISBN 978-80-245-1188-7.